

מחנה מעבר לעולי מרוקו באלג'יריה (אוסף שלמה כהן אברבנאל, מכון בן-צבי)

שליח מצווה שניזוק

המוסד לעלייה ב'
בין פוליטיקה קטנה
להצלת יהודים גדולה

זאב גריס

החיים במדינות שבהן יש סכנה מוחשית לחייהם בכלל ולקיום חייהם כיהודים בפרט. השליח הוצב באלג'יריה בינואר 1949, כמפקד מחנה הפליטים כרמליה. לעתים השתמש בכישוריו משנת לימודיו בבית הספר הגבוה לאמנויות היפות בפריז (ה"בז'אר") לזיוף תעודות. שניים מפליטי מרוקו שהשתמשו בתעודות שזייף נעצרו בהגיעם לנמל מרסיי בידי משטרת צרפת. לרוע מזלם התברר כי בעלי התעודות המקוריות, זוג צעירים אלג'יראים, נחשבו עריקים מצבא צרפת. רק מגעים דיפלומטיים הביאו לשחרורם.

באותם ימים אורגן צה"ל מחדש, ורבים מקציניו שהתחנכו בפלמ"ח החליטו לפרוש. הבכיר שבהם היה האלוף יגאל אלון. טרם פרישתו מצה"ל יצא למסע באירופה, חלקו רשמי וחלקו למטרה פרטית. בחלק הרשמי ביקר אלון אצל צבא צרפת כנציג צה"ל והתארח בצרפת ובאלג'יריה (שנחשבה חלק מצרפת). באלג'יריה ביקר במחנות הפליטים והעולים ושוחח עם יושביהם. שליחי העלייה היו מארגנים קבוצות לעלייה ארצה, והעבירו את רשימות העולים למשרד הראשי בפריז. ההוראות מישראל קבעו שעל השליחים לתת עדיפות לצעירים

בעבודתי ביחידה לתיעוד ומחקר היסטורי של מערכת הביטחון פגשתי באיש "המוסד לעלייה ב'" שפעל בצפון אפריקה. חוויותיו מהמשימות שאליהן נשלח בארצות ערב חושפות טפח מקורות העלייה החשאית וממאפייני החברה הישראלית בשנות ה-50. האיש עצמו עלה ממצרים כנער בשנת 1936, פיקד על מחנה עולים במרסיי בשנת 1948, שב ארצה ונשלח לאלג'יריה. כיוון שביקש להישאר עלום שם גם כיום, 60 שנה לאחר האירועים, להלן יכונה "השליח".

מי יגאל את השליח?

מלחמת העצמאות והקמת מדינת ישראל הובילו לפרעות ביהודים בארצות האסלאם. באוג'דה וג'ראדה שבמרוקו נרצחו עשרות יהודים בחודש יוני 1948 ורכושם נבזז, ואלפי יהודים ברחו ממרוקו לאלג'יריה (שהיו שתייהן בשליטה צרפתית). ארגון הג'וינט ומדינת ישראל קיבלו משלטונות צרפת אישור להקים מחנות שהייה לפליטי מרוקו באלג'יריה. המוסד לעלייה ב' קיבל עליו את הטיפול בהקמת המחנות, באחזקתם ובארגון העלייה ארצה. גוף זה היה הגורם האמון על הצלת יהודים

סוף המסע: עולים מגיעים לישראל, 1951 (ל"מ)

ליהודים לצאת לכל מקום שיבקשו, גם אם יבחרו שלא לעלות לישראל - מדובר היה במילוי חובתה של מדינת ישראל ליהודים במצוקה. השליח הגיע למצרים בזהות בדויה, כעובד צרפתי של חברה שייבאה למצרים מכשירים כגון מקלטי רדיו ושעונים. מרכזה של אותה חברה היה בארץ אירופית יידידותית למצרים. השליח נע בעבודתו - הגלויה והחשאית - בין קהיר, אלכסנדריה והמשרד הראשי באירופה. במהלך פעילותו, שארכה כשנה, סייעו הוא ועמיתיו לכאלף משפחות לצאת ממצרים. יציאתן של המשפחות הוסוותה כטיול מאורגן לאירופה, וכספן הועבר ממצרים לאירופה בדרכים שונות.

באחד הימים הוזמן השליח אל יהודייה עשירה, שהתגוררה עם אחיותיה בארמון מפואר בקהיר. בראשית פגישתם פנתה אליו ואמרה ישירות וברורות שהיא רוצה שיעזור לה לצאת ממצרים. השליח הבחין כי בשולי החדר ישב נער סודני מצוות המשרתים, ולכן אמר לגבירה כי אינו יודע על מה היא מדברת. בעיניו רמז לה לאותו נער, שהאזין לשיחתם. האישה פטרה את חששו בתנועת יד מזלזלת ואמרה בקול רם: "אל תדאג, הוא כמו כלב בית אצלי שאין בו סכנה, אפשר לדבר בחופשיות". השליח חש שלא בנוח ואמר לה כי הוא חייב לעזוב, וכי ייצור קשר בקרוב. ואכן, בשובו משם לבית מגוריו סיפר לו אחד השכנים שחיפשו אותו שני אנשים לא מוכרים. השליח חש להיכנס לדירתו והחליט לצאת ממצרים בטרם יהיה מאוחר והוא ייתפס בידי שירותי הביטחון המצריים. איש הקשר שלו הפנה אותו לדירת יהודים ששיתפו פעולה עם הרשת; הוא ישן שם בבטחה, ולמחרת נסע לשדה התעופה. פקיד חברת "אלאיטליה", שהתבקש לטפל בהיללות ביציאתו לאירופה, לא הביע פליאה כיוון שהשליח נסע הרבה לאירופה לצורכי עבודתו הרשמית כיבואן.

לפתע הוכרז שמו ברמקול, והוא התבקש להגיע למשרדי המכס. השליח הבין שאין ברירה, והלך לשם בפיק ברכיים. פקיד מכס שאותו הכיר מנסיעות קודמות קיבל אותו במאור פנים ואמר לו: "כנראה מיהרת, ושכחת להגיע למכס ולקחת את הפיקדון המגיע לך". מרוב לחץ, שכח השליח כי בכל יציאה מגבולות מצרים הוא מקבל משלטונות המכס החוזרים על פיקדון בעבור הסחורות שאותן ייבא למצרים. הוא אמר לפקיד כי הפעם מכר את כל הסחורה שייבא למצרים בכניסתו הקודמת ולכן לא בא לדרוש את הפיקדון. השליח הודה לפקיד המצרי על שהזכיר לו את הדבר, עלה למטוס ועזב את מצרים לאירופה. כדי לשוב ארצה, עלה השליח על אנייה ישראלית בנמל גנואה. על האנייה פגש בנציג המוסד לעלייה ב' ומסר לו את דרכונו המזויף. הנציג אמר שאין צורך בתעודה חלופית כי נציג הארגון ימתין בנמל חיפה וידאג ליציאת השליח, ואז ירד מהאנייה. בהגיעו לחיפה חיכו לשליח שני אנשי שב"כ, שעצרוהו לחקירה במשטרת הנמל. התברר שסוכן "המוסד" שהיה על האנייה דיווח כי ראה נוסע מעביר מעטפה לאדם שירד מהאנייה ולא הפליג עמה. הנוסע החשוד היה השליח. בעוד חקירתו בעיצומה הגיעו אנשי המוסד לעלייה ב', שהתעכבו בדרכם לחיפה, ושחררו אותו מידי ה"עמיתים".

כעבור שנים רבות, והוא כבר בתפקיד אחר, פגש השליח במסיבה אדם שאמר לו בהתרגשות: "אתה לא זוכר אותי? אתה ישנת בדירתנו בלילה לפני שעזבת את מצרים". המעגל נסגר.

ולבריאם. בשיחותיו עם צעירים במחנות שמע אלון כי עלייתם מעוכבת בשל שיקולים לא ענייניים. הוא ביקש מהשליח לשלוח אליו בדואר, אישית, רשימת צעירים שמבקשים לעלות ארצה - בלי קשר לשיוכם התנועתי. השליח עשה כדבריו ושלח ליגאל אלון במכתב אישי, באמצעות משרד המוסד לעלייה ב' בפריז, רשימה ובה עשרות שמות. מכתבי השליחים נשלחו בדואר דיפלומטי, ששלטונות המדינה אינם פותחים לביקורת. כעבור זמן קצר השליח נקרא ל"בירור" במשרד הראשי בפריז. הוא לא ידע שכל מכתב נפתח באלג'יריה, טרם העברתו, בידי אנשי ביטחון ישראלים. בפריז נחקר השליח ונשאל מדוע חבר לתנועתו הפוליטית של אלון וניסה לקדם את עליית אנשיה. אלון היה מזוהה עם מפ"ם, שהייתה האופוזיציה הראשית לממשלתו של בן-גוריון. מפקדיו לא השתכנעו מהסברו התמים ומטענתו כי כל רצונו הוא לעזור לצעירים בריאים לעלות לישראל. בסיום משימתו באלג'יריה חזר השליח ארצה וביקש לעבוד כעמיל מכס בנמל חיפה, עבודה שבה עסק בעברו. להפתעתו, הוא לא הצליח להשיג עבודה בסוכנויות המכס בנמל, למרות ניסיונו והיכרותו עם עובדיהן. כעבור שנים הבין שכנראה הוכנס ל"רשימה שחורה" בשל זיהויו הפוליטי השגוי עם יגאל אלון. כאשר ביקשו נציגי המוסד לעלייה ב' לגייסו למשימה נוספת, הוא התנה את חזרתו בהבטחה כתובה ל"סידור עבודה" בסיום השליחות. הפעם התבקש לצאת למצרים.

סכנותיו של "כלב בית"

בשנת 1953, כשנה לאחר מהפכת "הקצינים הצעירים" במצרים ובעקבות החשש לגורל תושביה היהודים, הגיע השליח למצרים. שאול אביגור, ראש המוסד לעלייה ב', הנחה את אנשיו לסייע